

KS. MARCIN WYSOCKI

ESCHATOLOGICZNA NAGRODA W PISMACH ŚW. CYPRIANA

Truizmem jest stwierdzenie, że okres prześladowań był dla Kościoła czasem bardzo specyficznym. W powszechnym jednak odbiorze kładzie się nacisk na negatywne aspekty tego okresu, pomijając to, co jest światłem w ciemności prześladowań. Z jednej strony nieustannie grożąca śmierć i ciosy zadawane wspólnocie Kościoła, a z drugiej okres rozwoju myśli teologicznej, szczególnie tej dotyczącej męczeństwa i eschatologii. Na styku zaś tych dwóch rzeczywistości szczególną rolę odgrywało zagadnienie eschatologicznej nagrody, która miała zasadnicze znaczenie, gdy chodziło o zachętę do męczeństwa. Spośród pisarzy kościelnych, których twórczość wywarła wpływ na teologiczną myśl Zachodu, należy zwrócić szczególną uwagę na pisma biskupa Kartaginy, Cecyliusza Tascjusza Cypriana († 258), którego życie, twórczość i posługa duszpasterska przypadają na okres nasilenia działań prześladowczych¹. Choć postać i piśmiennictwo św. Cypriana zostało już w znacznym stopniu przebadane (szczególnie jego eklezjologia i sakramentologia), to jednak zagadnienie nagrody pozostaje wciąż otwartą kartą. Należy zatem bliżej przyjrzeć się nagrodzie wiecznej, stanowiącej jeden z głównych elementów eschatologii biskupa Cypriana.

Ks. dr MARCIN WYSOCKI – asystent Katedry Patrologii Greckiej, Instytut Historii Kościoła na Wydziale Teologii KUL; e-mail: mwysocki@kul.pl

¹ Zob. J. C a p m a n y, *San Cipriano de Carthago, maestro y pastor en la persecución*, „Estudios eclesiásticos” 33(1959), s. 275-302; W.H.C. F r e n d, *Martyrdom and Persecution in the Early Church. A study of a Conflict from the Maccabees to Donatus*, New York 1967, s. 285-321.

I. TERMINOLOGIA

Śmierć w myśli Cypriana, biskupa Kartaginy, związana była nieodłącznie z wynagradzającą odpłatą za posłuszeństwo, wierność i cierpliwość w czasie duchowej walki podczas prześladowań lub innych wydarzeń prowadzących do oddania życia przez żołnierzy Chrystusa. Sposobem opisu zaś ówczesnej rzeczywistości prześladowań przez afrykańskiego Biskupa było stosowanie terminologii wojskowej². Chrystus był wodzem (*imperator*³, *dux*⁴), zaś chrześcijanie wojskiem (*miles Christi*⁵, *miles Dei*⁶), męczennicy byli wojownikami i obrońcami (*proelatores adque adsertores*)⁷, wojskiem niebieskim (*militia caelestis*)⁸. Przeciwnie zaś heretycy i schizmatycy nazywani byli dezertkami i rebeliantami⁹. Prześladowania określał Cyprian generalnie jako wojna (*bellum*)¹⁰, działania prześladowcze jako ataki (*impetus*¹¹, *incursus*¹²). Kiedy zaś opisywał konkretne wystąpienia przeciwko chrześcijanom, w których oni ponosili śmierć, określał je jako bitwa (*certamen*¹³, *proelium*¹⁴, *pugna*¹⁵, *congressio*¹⁶, *acies*¹⁷, *agon*¹⁸). Nietrudno zatem spodziewać się, że również rzeczywistość nagrody, którą chrześcijanie mieli osiągnąć w tych zmaganiach, określana będzie za pośrednictwem terminologii militarnej.

² Zob. T. G a c i a, *Metaforyka agonistyczna w literaturze łacińskiej chrześcijańskiego antyku*, Kielce 2007, s. 78-103; E.L. H u m m e l, *The Concept of Martyrdom according to St. Cyprian of Carthage* (Catholic University of America Studies in Christian Antiquity, t. IX), Washington 1946, s. 58-73.

³ C y p r i a n u s, *Ep.* XV, 1; XXXI, 5; LXXIII, 10.

⁴ Tamże, *Ep.* VI, 1; X, 3.

⁵ Tamże, X, 1; XV, 1; XXVIII, 2; XXXIX, 2; LIV, 2; LX, 2; LXXVI, 6; LXXX, 2; *De lapsis* II; *Ad Fortunatum*, praef. I.

⁶ *Ep.* XXXIX, 3; LVIII, 3; LXXX, 2; *Ad Fortunatum* XIII.

⁷ *Ep.* X, 3.

⁸ Tamże, XXVIII, 1; LVIII, 2.3; LIV, 1; LVII, 2.

⁹ Tamże, XXVIII, 2; XLIII, 5; LVIII, 10; LIX, 13; LXIX, 8.

¹⁰ Tamże, XXVIII, 1; *Ad Fortunatum*, praef. II.

¹¹ *Ep.* VI, 4; XXVIII, 1; LVI, 1.

¹² Tamże, LVI, 2.

¹³ Tamże, X, 1.3.4.5; XXXVIII, 1; LV, 4.

¹⁴ Tamże, X, 1.4; XXXVIII, 1; *Ad Fortunatum*, praef. V.

¹⁵ *Ep.* X, 1.4; LVII, 5.

¹⁶ Tamże, X, 1; XXVIII, 1; LVIII, 8.

¹⁷ Tamże, X, 1; LVIII, 8.

¹⁸ Tamże, X, 4; XIX, 2; XXXVIII, 1.

Nagroda wieczna w pismach Cypriana oddawana była przez bogactwo różnorodnych form leksykalnych. Określał ją Biskup Kartaginy jako: *immortalitas*¹⁹, *vita aeterna*²⁰, *aeternitas*²¹, *paradisum*²², *regnare cum Christo*²³, *regnum*²⁴, *regnum aeternum*²⁵, *regnum caeleste*²⁶, *caelum*²⁷, *refrigerium*²⁸, *salus aeterna*²⁹, *patria*³⁰, *complexum et osculum Domini*³¹, *conspectum Dei et Christi*³², *amicus Dei fieri*³³, *Christi sedes*³⁴, *sedes aeterna*³⁵, *praemia divina*³⁶, *Christi praemia*³⁷, *spes*³⁸, *salus vera*³⁹, *conservare*⁴⁰, *praemium immortalitatis*⁴¹, *claritas regnorum caelestium*⁴², *praemia caelesta*⁴³, *praemium vitae*⁴⁴, *vita perpetua*⁴⁵, *laetitia futura*⁴⁶,

¹⁹ *De habitu virginum* XXI; *Ep.* VI, 2; X, 2; XII, 2; XXXVII, 3; *Ad Fortunatum* XIII; *De mortalitate* III, VIII; *Ad Demetrianum* XXV, XXVI; *De bono patientiae* XVII; *De opere et eleemosynis* XXVI.

²⁰ *Ep.* XXXVII, 3; LVIII, 1; LXXVI, 2; *De opere et eleemosynis* XXI.

²¹ *De lapsis* II; *De opere et eleemosynis* XXVI; *Ad Fortunatum* XIII.

²² *Ad Fortunatum* XII, XIII; *De opere et eleemosynis* XXVI.

²³ *De mortalitate* II, XVIII, XXI.

²⁴ *De habitu virginum* XXI; *De mortalitate* XXVI; *De opere et eleemosynis* IX.

²⁵ *Ad Fortunatum* XIII; *Ep.* LXXVI, 7.

²⁶ *De mortalitate* XXII; *De opere et eleemosynis* XXI.

²⁷ *De habitu virginum* XXI; *Ep.* VI, 1.

²⁸ *Ep.* LXXVI, 2; *De mortalitate* XV.

²⁹ *De mortalitate* II; VII.

³⁰ Tamże, XXVI; *Ad Fortunatum* XIII.

³¹ *Ep.* VI, 2; XXXVII, 3.

³² Tamże, VI, 4; LXVI, 7.

³³ *Ad Fortunatum* XIII.

³⁴ *De mortalitate* XXII.

³⁵ Tamże.

³⁶ *Ad Fortunatum* XIII.

³⁷ *Ep.* XXXVII, 3.

³⁸ *Ad Fortunatum* XIII.

³⁹ *De mortalitate* XIX.

⁴⁰ *Ep.* XL, 1.

⁴¹ Tamże, LVIII, 3.

⁴² *De mortalitate* XVII.

⁴³ Tamże, XVIII.

⁴⁴ Tamże, II.

⁴⁵ *De habitu virginum* XXI.

⁴⁶ *De mortalitate* VIII.

*gloria*⁴⁷, *gaudium*⁴⁸, *spes immortalitatis*⁴⁹, *promissa Domini*⁵⁰, *fructum regni aeterni*⁵¹, *palmas dare/accipere*⁵², a przede wszystkim za pomocą wspomnianych określeń zaczerpniętych ze słownictwa wojskowego: *coronari*⁵³, *corona*⁵⁴, *corona purpura*⁵⁵, *corona caelesta*⁵⁶.

II. OSTATECZNA NAGRODA WSZYSTKICH WIERZĄCYCH

Jak zauważono, dla Cypriana śmierć wiązała się zawsze przede wszystkim z nagrodą. Niezależnie, czy była to śmierć zwyczajna, czy też śmierć w prześladowaniu, na odchodzącego człowieka oczekiwała nagroda. Zapewniał o tym Kartagińczyk wszystkim wierzącym, komentując słowa Pana i przypominając, że w domu Ojca jest mieszkań wiele⁵⁷. W swoich pismach Biskup Kartaginy podkreślał jednak przede wszystkim wyjątkowość nagrody męczenników⁵⁸. Okres prześladowań z pewnością znacząco wpływał na kształtowanie się teologii męczeństwa i nagrody, i dlatego Cyprian w dziele *De opere et eleemosynis* pisał: „Jeżeli gotowych, jeżeli szybkich, jeżeli w tym wyścigu pracy biegnących zastanie nas dzień czy to zwyczajnej śmierci, czy prześladowania, nie zabraknie Pana, by nam za nasze zasługi dał nagrodę; zwyciężającym w pokoju białą da koronę za uczynki, zmarłym w prześladowaniu za mękę podwoi koronę purpurową”⁵⁹. Cyprian przyjmował zatem ge-

⁴⁷ *Ep.* VI, 4.

⁴⁸ *De mortalitate* V.

⁴⁹ *Ad Demetrianum* XVI.

⁵⁰ *Ep.* VI, 2.

⁵¹ Tamże, VI, 4.

⁵² *Ad Fortunatum* XII, XIII; *De opere et eleemosynis* XXVI; *De bono patientiae* VII.

⁵³ *Ep.* X, 4; LVII, 3; LVIII, 3.4.8; LIX, 2; LXXVI, 4; LXXX, 2; *De bono patientiae* VII.

⁵⁴ *Ep.* VI, 1.3.4; X, 1.2; XI, 1; XII, 1; XIX, 2; XXVIII, 1; XXXVII, 1; LV, 4; LVIII, 1.8.9.11; LXVI, 7; LXXVI, 1; *Ad Fortunatum* XII; XIII; *De lapsis* II; XXXVI; *De bono patientiae* VII; X; XIII; *De mortalitate* XVII.

⁵⁵ *De opere et eleemosynis* XXVI.

⁵⁶ *Ep.* VI, 4; *De bono patientiae* X.

⁵⁷ Zob. *De habitu virginum* XXIII.

⁵⁸ Zob. M. S i e n i a t y c k i, *Św. Cyprian o męczennikach i wyznawcach*, AK 12 (1926), s. 154-165.

⁵⁹ *De opere et eleemosynis* XXVI: „Si expeditos, si celeres, si in hoc operis agone currentes dies nos vel redditionis vel persecutionis invenerit, nusquam dominus meritis nostris ad praemium deerit, in pace vincentibus coronam candidam pro operibus dabit, in persecutione purpuream pro passione geminabit” (POK 19, s. 346-347).

neralnie wieczną nagrodę za zasługi w czasie życia na ziemi. Jednak dokonywał rozróżnienia nagród dla ludzi umierających w sposób naturalny i tych, którzy umierają podczas prześladowań.

Punktem wyjścia rozważań o nagrodzie wiecznej było założenie, że nagrodę osiągnąć może każdy, kto „kroczy drogą prawa i sprawiedliwości” (*recti et iusti itineris observatione gradiatur*). Nie zdobędzie zaś jej ten, który mimo że prorokował i wyrzucał złe duchy, i dokonywał na ziemi wielkich czynów, nie postępował w sposób prawy i sprawiedliwy⁶⁰. Warunkiem uczestnictwa w nagrodzie była według Cypriana sprawiedliwość oraz posłuszeństwo przykazaniom i napomnieniom Bożym: „Sprawiedliwość jest potrzebna, by ktoś mógł zasłużyć sobie mieć Boga za sędziego; należy słuchać jego przykazań i upomnień, by zasługi nasze otrzymały nagrodę”⁶¹. Ponadto warunkiem takim była także przynależność do Kościoła, która wyrażała się przez jeden chrzest, jedną doktrynę i jedność ze wspólnotą wierzących:

A jednak i taki chrzest heretykowi nie pomoże, choćby wyznawszy Chrystusa poza Kościołem, został zabity. A przecież opiekunowie i obrońcy heretyków, tych heretyków, którzy fałszywie wyznali Chrystusa i zostali zabici, sławią jako męczenników, chwałę i koronę męki im przypisują w przeciwieństwie do oświadczenia Apostoła, że takim nic nie pomoże, choćby byli spaleni i zabici. Jeżeli zaś heretykowi ani chrzest publicznego wyznania i (przelanej) krwi nie może pomóc do zbawienia, bo nie ma poza Kościołem zbawienia, to o ileż bardziej, jeśli w jakiejś kryjówce lub jaskini rozbójników został oblany niegodziwą wodą, nie tylko nie pozbył się dawnych grzechów, lecz owszem zebrał jeszcze nowe i większe⁶².

Tak więc nawet męczeństwo nie gwarantowało nagrody wiecznej dla tych, którzy trwali poza Kościołem, poza którym nie było zbawienia.

⁶⁰ *De unitate* XV: „Nam et prophetare et daemonia excludere et virtutes magnas in terris facere sublimis utique et admirabilis res est, non tamen regnum caeleste consequitur quisque in his omnibus invenitur, nisi recti et iusti itineris observatione gradiatur” (POK 19, s. 184).

⁶¹ Tamże, XV: „Iustitia opus est ut promereri quis possit deum iudicem; praeceptis eius et monitis obtemperandum est ut accipiant merita nostra mercedem” (POK 19, s. 184).

⁶² *Ep.* LXXIII, 21: „Et tamen nec hoc baptisma haeretico prodest, si quamvis Christum confessus extra ecclesiam fuerit occisus, nisi si haeticorum patroni et advocati haeticos in falsa confessione Christi interfectos martyras praedicant et contra apostoli contestationem, qui nihil eos quamvis exustos et occisos dicit posse proficere, gloriam eis et coronam passionis adsignant. Quod si haeretico nec baptisma publicae confessionis et sanguinis proficere ad salutem potest, quia salus extra ecclesiam non est, quanto magis ei nihil proderit, si in latebra et in latronum spelunca adulterae aquae contagio tinctus non tantum peccata antiqua non exposuerit, sed adhuc potius nova et maiora cumulaverit” (PSP I, s. 270. Por. *Ep.* LV, 17).

Wierność Bogu i Kościołowi były zatem podstawowymi warunkami otrzymania nagrody. Wskazywał jednak Biskup również na elementy codziennego chrześcijańskiego życia, za które człowiek, nie ponosząc śmierci za Chrystusa, miał otrzymać nagrodę w niebie. Różnorodność zasług i nagród ukazał w piśmie *De zelo et livore*. Warto w tym miejscu przywołać w całości słowa samego Cypriana, który zzywał swoich wiernych:

Zajmijmy się zawsze duchowymi czynnościami, by ilekroć przystąpi nieprzyjacieli, ile razy będzie usiłował podejść, znalazł zamknięte dlań i uzbrojone serce. Nie jedna bowiem jest korona dla człowieka chrześcijańskiego, ta mianowicie którą się otrzymuje w czasie prześladowań. I pokój ma swe korony, którymi jako zwycięzcy po różnorodnym i wielokrotnym starciu i całkowitym obaleniu przeciwnika wieńczeni jesteśmy. Za ujarznienie żądz jest palma wstrzeźliwości. Za walkę przeciw gniewowi, przeciw krzywdzie jest korona cierpliwości. [...] A kto w powodzeniu nie jest pysznym, dostępuje chwałę za pokorę. A kto skory jest do miłosierdzia dla popierania ubogich, otrzymuje nagrodę ze skarbca niebieskiego. A kto nie zna zazdrości i kto po prostu i łagodnie braci swych miłuje, uczczony jest nagrodą miłości i pokoju. Na tym stadionie cnót codziennie biegamy, do tych palm i koron sprawiedliwości bez przerwy w czasie dochodzimy⁶³.

Wyraźnie więc Cyprian wskazywał, że nie istnieje tylko jedna nagroda, ale że każde postępowanie zgodne z chrześcijańskimi cnotami będzie odpowiednio nagrodzone⁶⁴.

Podobnie, komentując słowa z *Apokalipsy* (20,4), Biskup Kartaginy przekonywał, że z Chrystusem w przyszłości mają królować nie tylko zabici, ale i ci wszyscy, którzy „w mocy wiary swojej i bojaźni Bożej trwając, obrazowi bestii się nie kłaniali, ani na jej bezecne i świętokradzkie edykty się nie zgodzili”⁶⁵. Nikt nie powinien umniejszać nagrody tych, którzy nie cierpieli

⁶³ *De zelo et livore* XVI: „Spiritalibus semper actibus occupemur, ut quotienscumque inimicus accesserit, quotiens adire temptaverit, et clausum adversum se pectus inveniatur et armatum. Non enim christiani hominis corona una est quae tempore persecutionis accipitur. Habet et pax coronas suas, quibus de varia et multiplici congressione victores prostrato et subacto adversario coronamur. Libidinem subegisse continentiae palma est. Contra iram, contra iniuriam repugnasse corona patientiae est. [...] Et qui superbus in prosperis non est gloriam de humilitate consequitur. Et qui ad pauperum fovendorum misericordiam pronus est retributionem thesauri caelestis adipiscitur. Et qui zelare non novit qui que unanimis et mitis fratres suos diligit dilectionis et pacis praemio honoratur. In hoc virtutum stadio cotidie currimus, ad has iustitiae palmas et coronas sine intermissione temporis pervenimus” (POK 19, s. 379-380).

⁶⁴ Zob. *De opere et eleemosynis* XXVI.

⁶⁵ *Ad Fortunatum* XIV: „Item in apocalypsi hoc idem loquitur, et vidi, inquit, animas occisorum propter nomen iesu et sermonem dei. Et cum primo in loco posuisset occisos, addidit dicens: et quicumque imaginem bestiae non adoraverunt nec acceperunt inscriptionem

i nie oddali swego życia za Chrystusa, a pozostawali mu wierni w czasie prześladowań⁶⁶. Cyprianowy pogląd o powszechności nagrody życia wiecznego wpływał – jak się wydaje – ze stanu pierwotnego człowieka, który został utracony przy pierwszym przekroczeniu przykazania Bożego w raju: „Albowiem gdy w owym pierwszym przekroczeniu przykazania siła ciała rozeszła się z nieśmiertelnością, a ze śmiercią przyszła słabość, i gdy nie można odzyskać siły bez odzyskania nieśmiertelności, należy w tej ułomności i słabości cielesnej zawsze walczyć i ścierać się, którą to walkę i ścieranie się tylko przy pomocy cierpliwości wytrzymać można”⁶⁷. Śmierć zatem, jako powszechna dla wszystkich, była również powszechnym przejściem do życia, powrotem do raju, do pierwotnej nieśmiertelności. W niej ludzie uzyskiwali w nagrodę za cierpliwość i wytrwanie przy Bożych przykazaniach to, co utracili przez pierwsze nieposłuszeństwo. Nagroda ta, podobnie jak śmierć, dotyczyła wszystkich.

III. RÓŻNORODNOŚĆ ESCHATOLOGICZNEJ NAGRODY

Jednak w swoich pismach Cyprian nadbudowywał na owo przekonanie o powszechnej nagrodzie życia wiecznego pogląd o gradacji nagród w zależności od zasług. A właściwie należałoby raczej stwierdzić, że czynił to w zależności od rodzaju śmierci. Jak wspomniano powyżej, Kartagińczyk stwierdzał, że po zwycięskiej śmierci Pan „zwyciężającym w pokoju da białą koronę za uczynki, zmarłym w prześladowaniu za mękę podwoi koronę purpurową”⁶⁸. Nagroda zatem byłaby ta sama, ale jej stopień i forma różne. Męczennicy cieszyliby się koroną purpurową stosownie do przelanej krwi, a także podwojeniem nagrody. W sposób równie wyraźny, i od tej pory

in fronte aut in manu sua. Quos universos a se in eodem loco simul visos coniungit ac dicit: et vixerunt et regnaverunt cum christo. Vivere omnes dicit et regnare cum christo, non tantum qui occisi fuerint, sed quique in fidei suae firmitate et dei timore perstantes imaginem bestiae non adoraverint neque ad funesta eius et sacrilega edicta consenserint” (POK 19, s. 299-300).

⁶⁶ Zob. *De lapsis* III.

⁶⁷ *De bono patientiae* XVII: „Nam cum in illa prima transgressione praecepti firmitas corporis cum immortalitate discesserit et cum morte infirmitas venerit nec possit firmitas recipi nisi cum recepta et immortalitas fuerit, oportet in hac fragilitate atque infirmitate corporea luctari semper et congređi, quae luctatio et congressio non nisi patientiae potest viribus sustineri” (POK 19, s. 361).

⁶⁸ *De opere et eleemosynis* XXVI: „[...] in pace vincentibus coronam candidam pro operibus dabit, in persecutione purpuream pro passione geminabit” (POK 19, s. 347).

w kościelnym piśmiennictwie na stałe obecny, Cyprian ukazał tę gradację nagród, interpretując nowotestamentalną przypowieść o siewcy i różnorodnym plonie (Mt 13,3-8). Poszczególne wysokości plonu Kartagińczyk przyznawał różnym grupom: owoc sześćdziesięciokrotny przypisywał stanowi dziewicemu, jednak pierwsze miejsce i owoc stokrotny należał do męczenników:

Ciasna i wąska jest droga, która wiedzie do żywota, twarda i stroma ścieżka, prowadząca do chwały. Tą ścieżką życia zdążają męczennicy, idą dziewice, kroczą wszelacy sprawiedliwi. Szerokich i przestronnych dróg unikajcie: zabójcze są tam ponęty i śmiertelne rozkosze: tam schlebia diabeł, by oszukiwać, uśmiecha się, by szkodzić, zachęca, by zabijać. Pierwszy owoc setny jest męczenników, drugi sześćdziesiąty wasz jest [dziewic – M.W.]. Jak u męczenników nie ma myśli o ciele i świecie, ani małego, lekkiego i przeczulonego obcowania, tak i u was, których drugą jest nagroda łaski, niech będzie i męstwo gotowe do cierpienia⁶⁹.

Podobne poglądy zawarł w liście 76., będącym zachętą do wytrwania w nowym prześladowaniu z roku 257. Wspominał w nim, że w ogromnej liczbie wiernych doznających prześladowań w kopalniach i więzieniach, były także dziewice, którym dzięki poniesionemu męczeństwu „do sześćdziesiątego owocu setny przybył i podwójna chwała do niebieskiej korony je wyniosła”⁷⁰. Ciekawym spojrzeniem na nagrodę męczenników i na ich wyjątkową rolę było czasowe traktowanie zasługi i nagrody. Męczennicy mieli bowiem odebrać nagrodę proporcjonalną do czasu trwania męczarni: „Otrzymacie tyle nagród przy niebieskiej wypłacie, ile dni teraz liczycie w męczarniach”⁷¹. Nawet biorąc pod uwagę formę zachęty do męczeństwa, w której jednym z argumentów za oddaniem życia było wskazanie na wielkość nagród za poniesione cierpienia, powyższa argumentacja wydaje się nietypowa, ale mająca swoje podstawy w rozróżnianiu wielkości eschatologicznych nagród oraz w teologii męczeństwa.

⁶⁹ *De habitu virginum XXI*: „[...] lata et spatiosa itinera vitate: letales illic inlecebrae et mortiferae voluptates: illic diabolus blanditur ut fallat, adridet ut noceat, incit ut occidat. Primus cum centeno martyrum fructus est, secundus sexagenarius vester est. Ut apud martyras non est carnis et saeculi cogitatio nec parva et levis et delicata congressio, sic et in vobis, quarum ad gratiam merces secunda est, sit et virtus ad tolerantiam proxima. Non est ad magna facilis ascensus” (POK 19, s. 152-153. Zob. A. Q u a c q u a r e l l i, *Il triplice frutto della vita cristiana: 100, 60 e 30 (Matteo 13,8 nelle diverse interpretazioni)*, Roma 1953).

⁷⁰ *Ep. LXXVI, 6*: „[...] quibus ad sexagenarium fructum centenus accessit quas que ad caelestem coronam gloria gemina provexit” (PSP I, s. 301).

⁷¹ Tamże, *LXXVI, 1*: „[...] habitura tot mercedes in caelestibus praemiis quot nunc dies numerat in poenis” (PSP I, s. 298).

Szczególna eschatologiczna pozycja męczenników w pismach Cypriana przejawiała się także w ich natychmiastowym wejściu do nieba po śmierci. Takie rozumienie wyróżnienia męczenników można odnaleźć już u „mistrza” Cypriana – Tertuliana, jednak były to właściwie teologiczne przecucia, które Biskup Kartaginy rozwinął w zwarty system. Powyższa problematyka była dla niego naturalną konsekwencją rozwoju pojmowania męczeństwa jako chrztu krwi, który był jednym z podstawowych zagadnień w teologii męczeństwa Męczennika z Kartaginy⁷². Temat ten obecny był już we wcześniejszej tradycji chrześcijańskiej, szczególnie u Tertuliana, który jako pierwszy go sformułował, ale przez św. Cypriana został on znacznie poszerzony⁷³. W tym kontekście szczególne znaczenie ma tekst pochodzący z dzieła *Ad Fortunatum*, w którym Cyprian stwierdzał, że chrzest krwi „jest w łasce większy, w potędze wznioślejszy, w zaszczycie droższy; chrzest, którym chrzczą aniołowie; chrzest, którym raduje się Bóg i jego Chrystus; chrzest po którym nikt już nie grzeszy; chrzest, który dopełnia wzrostu naszej wiary; chrzest, który nas po zejściu z tego świata natychmiast łączy z Bogiem”⁷⁴. Ostatnia część wypowiedzi wskazuje wyraźnie na natychmiastowe przejście (*statim*) męczenników do nagrody wiecznej. Jeszcze wyraźniej ukazał Cyprian bezpośredniość nagrody po męczeństwie w 13. rozdziale tego samego dzieła, gdy pisał z retoryczną emfazą:

Cóż za godność, co za pewność odejść stąd z weselem, odejść z chwałą wśród utrapień i ucisków, zamknąć na chwilę oczy, którymi widziało się ludzi i świat, otworzyć je natychmiast, by widzieć Boga i Chrystusa! Cóż za szybkość w tak szczęśliwym przejściu! Usuwasz się nagle z ziemi, by spocząć w królestwie niebieskim⁷⁵.

Żaden z pisarzy kościelnych do tej pory nie podkreślał tak wyraźnie pewności (*securitas*) i szybkości (*velocitas*, *repente*) tego przejścia, gdy

⁷² Zob. E.L. Hummel, *The Concept*, s. 108-119.

⁷³ Zob. S. Longosz, *Niektóre aspekty teologii męczeństwa w literaturze wczesnochrześcijańskiej*, TST 7 (1979), s. 62-66.

⁷⁴ *Ad Fortunatum*, praef IV: „[...] hoc esse baptisma in gratia maius, in potestate sublimius, in honore praetiosius, baptisma in quo angeli baptizant, baptisma in quo deus et christus eius exultant, baptisma post quod nemo iam peccat, baptisma quod fidei nostrae incrementa consummat, baptisma quod nos de mundo recedentes statim deo copulat” (POK 19, s. 277).

⁷⁵ Tamże, 13: „Quanta est dignitas et quanta securitas exire hinc laetum, exire inter praessuras et angustias gloriosum, cludere in momento oculos, quibus homines videbantur et mundus, et aperire eosdem statim, ut deus videatur et christus. Tam feliciter migrandi quanta velocitas. Terris repente subtraheris, ut in regnis caelestibus reponaris” (POK 19, s. 301).

„zamyka się ziemia, lecz niebo się otwiera”⁷⁶. Podobne poglądy znalazły się także w innych pismach Cypriana. W liście 6. więzienie traktował jako miejsce, z którego męczennicy udają się wprost do nieba: „O szczęśliwe więzienie, które ludzi Boga posyła do nieba!”⁷⁷. W liście 10. stwierdzał natomiast, że męczarnie zadawane chrześcijanom podczas prześladowań trwały długo nie dlatego, aby ich złamać w wierze, ale żeby ich prędzej wysłać do Boga: „Trwały one tak długo nie dlatego, żeby załamać stałość w wierze, lecz żeby ludzi Boga prędzej wysłać do Pana”⁷⁸.

Cyprian nie tylko wskazywał na możliwość, czy nawet pewność natychmiastowego wejścia do nieba wobec tych, którzy jeszcze żyją na świecie, ale ukazywał w swych pismach przykłady tych, którzy już cieszyli się nagrodą wieczną. W liście skierowanym do wyznawców w Rzymie pisał: „Ci z was, którzy idąc tymi śladami chwały, świat opuścili, już są bardzo szczęśliwi. Za to, że odbyli tę drogę odwagi i chwały ku radości Pana, zostali objęci i ucałowani przez samego Pana”⁷⁹. Wydaje się, że to z tego powodu w chrześcijanach trwało ogromne pragnienie męczeńskiej śmierci, przejawiające się także w zachęcaniu się do męczeństwa. Można stwierdzić także, że właśnie to natychmiastowe przejście męczenników stało u podstaw kultu męczenników, którzy już doświadczają *visio beatifica*. W zachęcie do zapisywania dni śmierci męczenników, aby w tych dniach oddawać im cześć, Biskup Kartaginy przywołał właśnie argument z ich odejścia do nieśmiertelności: „niech więc je dalej zapisuje [Tertullus] i donosi mi dni, kiedy nasi błogosławieni bracia przeszli w więzieniu przez chwalebny śmierć do nieśmiertelności”⁸⁰.

Cyprian, jak to zauważono, najczęściej oddawał rzeczywistość nagrody przez pojęcie „korona” (*corona*). Nie wyjaśniał przy tym, na czym dokładnie

⁷⁶ Tamże: „Cluduntur in persecutionibus terrae, sed patet caelum” (POK 19, s. 301).

⁷⁷ *Ep.* VI, 1: „O beatum carcerem qui homines dei mittit ad caelum” (PSP I, s. 39).

⁷⁸ Tamże, X, 2: „Laniena gravior ad hoc diu perseveravit, non ut stantem fidem deiceret, sed ut homines dei ad dominum velocius mitteret” (PSP I, s. 47).

⁷⁹ Tamże, XXXVII, 3: „Beati satis qui ex vobis per haec gloriarum vestigia commeantes iam de saeculo recesserunt confecto que itinere virtutis ac fidei ad complexum et osculum domini domino ipso gaudente venerunt” (PSP I, s. 110-111).

⁸⁰ *Ep.* XII, 2: „[...] scribat ac significet mihi dies quibus in carcere beati fratres nostri ad immortalitatem gloriosae mortis exitu transeunt” (PSP I, s. 57). Zob. V. S a x e r, *Vie liturgique et quotidienne a Carthage vers le milieu du IIIe siècle: le témoignage de saint Cyprien et de ses contemporains d'Afrique* (Studi di Antichità Cristiana 29), Città del Vaticano 1969, s. 303-308; t e n z e, *Morts, martyrs, reliques en Afrique chrétienne aux premiers siècles: les témoignages de Tertullien, Cyprien et Augustin à la lumière de l'archéologie africaine* (Théologie Historique 55), Paris 1980, s. 104-108; E.L. H u m m e l, *The Concept*, s. 164-166.

polegać będzie natura tej nagrody. Z przeglądu słownictwa dokonanego na początku niniejszego artykułu, używanego przez Biskupa Kartaginy do opisu tej rzeczywistości, wywnioskować można, że przede wszystkim było to życie wieczne, przebywanie z Bogiem i Chrystusem w niebie. Symbolem tych rzeczywistości była właśnie korona, której używano w wojsku, czy też na igrzyskach, do nagrodzenia zwycięzcy czy też człowieka szczególnie zasłużonego. Symbolem nagrody męczenników była *corona purpurea*, zaś zwyczajnych ludzi za ich heroiczne wypełnianie cnót, szczególnie dziewictwo – *corona candida*. Według Cypriana ambicją każdego chrześcijanina powinno być nie tylko zdobycie jednej z tych koron, ale osiągnięcie obydwu. Dlatego zachęcał wiernych w roku 250: „Niech więc teraz wszyscy walczą o tę podwójną, o tak zaszczytną godność. Dzięki pracy niech albo białe korony otrzymają za swe czyny, albo purpurowe z powodu swej męki. W niebieskich obozach zarówno pokój, jak i walka, mają swe kwiaty, aby żołnierza Chrystusa uwieńczyć chwałą”⁸¹.

IV. INNE ELEMENTY ESCHATOLOGICZNEJ NAGRODY

Pomimo że nagroda wieczna była głównym przedmiotem eschatologicznego zainteresowania Cypriana, to jednak w jego pismach odnaleźć można także wzmianki dotyczące innych elementów eschatologii związane z nagrodą. Choć były to wypowiedzi zdecydowanie rzadsze od tych mówiących o nagrodzie, to jednak stanowiły one uzupełnienie nauczania o niej Biskupa Kartaginy.

Pierwszym z takich elementów było zmartwychwstanie. Temat zmartwychwstania pojawiał się u Cypriana zawsze w kontekście męczeństwa i nagrody. To właśnie po zmartwychwstaniu miało dokonać się rozdzielenie nagród. Wydaje się, że myśl Tertuliana kontynuował on w poglądzie, że do odczuwania nagrody lub kary konieczna jest obecność zarówno duszy, jak i ciała. Wniosek taki można wysnuć z drobnej wzmianki w piśmie *Ad Demetrianum*, dotyczącej wiecznej kary po sądzie. Cyprian pisał: „Zachowywane będą dusze z ciałami swymi na nieskończone, a bolesne męczarnie”⁸². Nie mówił on

⁸¹ *Ep. X. 5*: „Certent nunc singuli ad utriusque honoris amplissimam dignitatem. Accipiant coronas vel de opere candidas vel de passione purpureas. In caelestibus castris et pax et acies habent flores suos quibus miles Christi ob gloriam coronetur” (PSP I, s. 50).

⁸² *Ad Demetrianum XXIV*: „Servantur cum corporibus suis animae infinitis cruciatibus ad dolorem” (POK 19, s. 321).

tu bezpośrednio o zmartwychwstaniu, jednak wzmiankowana obecność razem ciała i duszy po końcu czasów, pozwala przypuszczać, że rozumiał on zmartwychwstanie jako połączenie się ciała i duszy, aby cały człowiek mógł odbierać karę.

Biskup Kartaginy podjął temat zmartwychwstania w sposób wyraźny przy okazji rozważań dotyczących ucieczki podczas prześladowań. Stwierdził, że niezależnie od tego, w jakich okolicznościach dokona się żywot człowieka – czy będzie zabity przez dzikie zwierzęta, w głodzie, zimnie, z powodu pogody czy katastrof – przy zmartwychwstaniu otrzyma obiecaną nagrodę: „gdziekolwiek bowiem walczy, jeśli umrze w czasie prześladowania dla chwały Jego imienia, otrzyma przy zmartwychwstaniu przyobiecane nagrodę”⁸³. Pewność zmartwychwstania wynikała z wiary i ufności w Chrystusa, który przez to, że sam cierpiał i zmartwychwstał, był gwarantem ludzkiego zmartwychwstania i dlatego nie było powodów do obawy przed śmiercią: „My zaś, którzy nadzieją żyjemy i w Boga wierzymy, i ufamy, że Chrystus za nas cierpiał i zmartwychwstał, że w Chrystusie trwający przezeń i w nim zmartwychwstają, dlaczego i sami z tego świata zejść nie chcemy, albo naszych schodzących jakby straconych żałujemy i opłakujemy”⁸⁴. Zmartwychwstanie według Cypriana dokonało się już we chrzcie. Ten aspekt zmartwychwstania duchowego był przez niego zdecydowanie podkreślany: „My więc, którzy w chrzcie według cielesnych grzechów starego człowieka umarliśmy i pogrzebani jesteśmy, którzy w niebieskim odrodzeniu z Chrystusem współzmartwychwstaliśmy, myślimy i czynimy, to, co jest Chrystusa”⁸⁵. Zmartwychwstania na ziemi doświadczali i w jakiś sposób antycypowali przyszłą szczęśliwość ci, którzy w sposób szczególny oddali się Bogu poprzez czystość i dziewictwo: „Czym my mamy być, wy już być zaczęłyście. Wy już na tym świecie posiadacie chwałę zmartwychwstania, przez świat przechodzicie bez zetknięcia się z nim; gdy trwacie w czystości i dziewic-

⁸³ *Ep. LVIII, 4*: „[...] ubicumque pugnantem et persecutionis causa pro nominis sui honore morienti praemium reddit quod daturum se in resurrectione promisit” (PSP I, s. 170).

⁸⁴ *De mortalitate XXI*: „Qui autem spe vivimus et in deum credimus et christum passum esse pro nobis et resurrexisse confidimus in christo manentes et per ipsum adque in ipso resurgentes quid aut ipsi recedere istinc de saeculo nolumus aut nostros recedentes quasi perditos plangimus ac dolemus?” (POK 19, s. 268).

⁸⁵ *De zelo et livore XIV*: „Qui ergo in baptismo secundum hominis antiqui peccata carnalia et mortui et sepulti sumus, qui regeneratione caelesti christo consurreximus, quae sunt christi et cogitemus pariter et geramus” (POK 19, s. 378).

twie, jesteście równe aniołom Boga”⁸⁶. Także męczennicy, którzy przeżyli tortury i prześladowania, doznali pewnego rodzaju zmartwychwstania przez ocalenie od śmierci: „Chrystus chciał ich mieć w Kościele długo i wyrwał ich, jakby z objęć śmierci przez pewnego rodzaju, że tak powiem, zmartwychwstanie i zachował ich przy zdrowiu, aby wierni ich naśladowali, widząc w nich najwyższy stopień chwały, a największy co do pokory”⁸⁷. Tu także, podobnie jak i w wielu innych miejscach, Cyprian ukazał męczeństwo w kontekście duszpasterskim. Męczennicy bowiem jakby zmartwychwstawali, aby być wzorem dla wiernych. Zmartwychwstanie było więc dla Cypriana procesem, który już się rozpoczął we chrzcie, dokonywał się nieustannie przez heroiczne wypełnianie cnót i w męczeństwie, a swoją pełnię znajdzie u końca czasów.

Innym elementem nauki o eschatologicznej przyszłości związanej z nagrodą, który mógł być kontynuacją myśli Tertuliana, był pogląd o przemianie ciała po śmierci. O ile jednak u Tertuliana było to upodobnienie do anielskiej substancji, czyli bycie jak aniołowie, o tyle u Cypriana nastąpiła radykalizacja i rozwój tej eschatologicznej przemiany. W najwcześniejszym swym dziele, napisanym tuż po nawróceniu, *Ad Donatum* z roku 246, stwierdzał on jedynie, że ciało jako świątynia Ducha Świętego „nie może być obalone ani zniszczone, może tylko, gdy umrze, w lepsze być przemienione”⁸⁸. Podkreślał więc godność ludzkiego ciała. W napisanym prawdopodobnie sześć lat później, po okresie prześladowań, traktacie *De opere et eleemosynis* Cyprian wskazywał, że należy wzgardzić i podeptać świat oraz zachęcał współwyznawców: „Dajmy Chrystusowi odzienie ziemskie, mając otrzymać szaty niebieskie”⁸⁹. Można zatem zauważyć pewien rozwój myśli o przemianie ciała. Cyprian ukazał nie tylko przemianę w coś lepszego, ale wskazał na istotę tej przemiany – otrzymanie szat niebieskich. Warto także zauważyć stopniowe

⁸⁶ *De habitu virginum* XXII: „[...] quod futuri sumus, iam vos esse coepistis. Vos resurrectionis gloriam in isto saeculo iam tenetis, per saeculum sine saeculi contagione transitis: cum castae perseveratis et virgines, angelis Dei estis aequales” (POK 19, s. 153-154).

⁸⁷ *Ep.* XXXIX, 5: „[...] eos Christus esse hic in ecclesia diu voluit, ad hoc de media morte subtractos quadam dixerim resurrectione circa eos facta incolumes reservavit, ut dum nihil in honore sublimius, nihil in humilitate summissius a fratribus cernitur, hos eosdem fraternitas sectata comitetur” (PSP I, s. 115-116).

⁸⁸ *Ad Donatum* XV: „Aboleri non potest nec extingui, potest tantum in melius corpore redeunte formari” (POK 19, s. 97).

⁸⁹ *De opere et eleemosynis* XXIV: „Demus christo vestimenta terrena indumenta caelestia recepturi” (POK 19, s. 345).

deprecjonowanie ziemskiego ciała. Ten proces jeszcze bardziej uwidocznił się w dziele *De mortalitate* z lat 252-254, w którym w obliczu prześladowań i zarazy podkreślał, że śmierć jest tylko przejściem do nieśmiertelności. Na takiej podstawie pytał: „Któżby nie spieszył do lepszych rzeczy? Któżby nie życzył sobie, jak najprędzej być odmienionym i upodobnionym do postaci Chrystusa i godności łaski niebieskiej?”⁹⁰ Ukazywał więc Chrystusa jako tego, do którego odmienieni ludzie będą upodobnieni po śmierci. Jeszcze wyraźniejsza była ewolucja poglądów na temat wartości ziemskiego ciała człowieka i świata. Nie tylko nie wskazywał na jego wartość, ale jeszcze ukazywał powszechną chęć ucieczki od świata i ziemskiej formy ciała. Na poparcie tego rozumowania przywołał słowa Apostoła Pawła z jego Listu do Filipian: „Nasza ojczyzna jest w niebie. Stamtąd też jako Zbawcy wyczekujemy Pana Jezusa Chrystusa, który przekształci nasze ciało poniżone w podobne do swego chwalebego ciała” (Flp 3,20-21). W liście 76. napisanym pod koniec życia Cypriana w 257 r., Biskup ukazując okrucieństwo prześladowań i cierpień zadawanych ciału na ziemi, wskazywał na eschatologiczną nagrodę za to poniżenie ludzkiego ciała: „To w oczach pogan wstrętne i ohydne zeszpecenie jakąż chwałą zostanie odważone! Ta doczesna i krótka męka na jakąż chwalebna i wieczna nagroda się zmieni, gdy według słów błogosławionego Apostoła Pan przemieni ciało naszego uniznienia i upodobni je do ciała jasności swojej”⁹¹. Wyraźna była zatem ewolucja poglądów Cypriana: od doceniania ziemskiego ciała jako świątyni Ducha Świętego, poprzez stopniowe deprecjonowanie ziemskiej powłoki ciała, do podkreślania wspaniałości ciała przemienionego w rzeczywistości eschatologicznej; od przemienienia na lepsze do upodobnienia do ciała Jezusa Chrystusa. Nie trudno w tych poglądach Cypriana dopatrzeć się wpływu prześladowań oraz patrzenia na eschatologię i teologię męczeństwa przez pryzmat przyszłej nagrody.

Śmierć, którą sprowadzały w okresie życia Cypriana prześladowania i zaraza, miała zatem nie tylko ziemskie odniesienie. Całe ziemskie ludzkie życie, a przede wszystkim ten ostatni jego akt, miały – w myśli Biskupa

⁹⁰ *De mortalitate* XXII: ad meliora festinet? Quis non mutari et reformari ad christi speciem et ad caelestis gratiae dignitatem citius exoptet?” (POK 19, s. 96).

⁹¹ *Ep.* LXXVI, 2: „Omnis ista deformitas detestabilis et taetra gentilibus quali splendore pensabitur. Saecularis haec et brevis poena quam clari et aeterni honoris mercede mutabitur, cum secundum beati apostoli vocem transformaverit dominus corpus humilitatis nostrae conformatum corpori claritatis suae” (PSP I, s. 299).

Kartaginy – ukierunkowanie eschatologiczne i prowadziły do nagrody lub kary. Jak zauważono, podstawowe znaczenie w nauczaniu Kartagińczyka miała nagroda. Właśnie w jej pojmowaniu można doszukać się prób stworzenia przez niego części systemu eschatologicznego. Nikt bowiem przed nim, w sposób tak szeroki, nie przedstawił zagadnienia nagrody, szczególnie w jej martyrologicznym kontekście.

BIBLIOGRAFIA

- B u r n s J.P., *Cyprian the Bishop*, New York 2002.
- B u r n s J.P., *Cyprian's Eschatology. Explaining Divine Purpose*, w: *The Early Church in Its Context*, Supplements to NT, red. A.J. Malherbe, F.W. Norris, J.W. Thompson, Leiden 1998, s. 59-73.
- C a p m a n y J., *San Cipriano de Carthago, maestro y pastor en la persecución*, „Estudios eclesiásticos” 33(1959).
- F r e n d W.H.C., *Martyrdom and Persecution in the Early Church. A study of a Conflict from the Maccabees to Donatus*, New York 1967.
- G a c i a T., *Metaforyka agonistyczna w literaturze łacińskiej chrześcijańskiego antyku*, Kielce 2007.
- H u m m e l E.L., *The Concept of Martyrdom according to St. Cyprian of Carthage* (Catholic University of America Studies in Christian Antiquity, t. IX), Washington 1946.
- L o n g o s z S., *Niektóre aspekty teologii męczeństwa w literaturze wczesnochrześcijańskiej*, TST 7 (1979), s. 62-66.
- Q u a c q u a r e l l i A., *Il triplice frutto della vita cristiana: 100, 60 e 30 (Matteo 13,8 nelle diverse interpretazioni)*, Roma 1953.
- S a x e r V., *Vie liturgique et quotidienne a Carthage vers le milieu du IIIe siècle: le témoignage de saint Cyprien et de ses contemporains d'Afrique* (Studi di Antichità Cristiana 29), Città del Vaticano 1969.
- S a x e r V., *Morts, martyrs, reliques en Afrique chrétienne aux premiers siècles: les témoignages de Tertullien, Cyprien et Augustin à la lumière de l'archéologie africaine* (Théologie Historique 55), Paris 1980.
- S i e n i a t y c k i M., *Św. Cyprian o męczennikach i wyznawcach*, AK 12 (1926), s. 154-165.

ESCHATOLOGICAL REWARD IN ST CYPRIAN'S WRITINGS

S u m m a r y

A special period in the life of the Church, the time of persecutions, that happened at the break of the 2nd century, not only gave numerous testimonies of martyrdom, but also brought development of theological thought, especially the theology of martyrdom and eschatology. The present article aims at showing the teaching on eschatological reward in the writings of one of the most brilliant figures of that period – St Cyprian, the bishop of Carthage (†258). In his writings St Cyprian, touching upon eschatology especially emphasized the future reward for the faithful, and he showed the splendor of the reward by the wealth of terms he used, among which agonistic and military terminology occurs most frequently. The Bishop of Carthage drew the reader's attention to the fact that although this reward may be attained by all the faithful, there is a gradation of the future reward depending on the services; he mentioned martyrdom for faith in the first place among them.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: nagroda, niebo, zmartwychwstanie, patrologia, Cyprian, Kartagina, męczeństwo, eschatologia, śmierć, męczennik, prześladowania.

Key words: reward, heaven, resurrection, patrology, St Cyprian, Carthage, martyrdom, eschatology, death, martyr, persecutions.